

A Jugoszláviában folyó földrajzinév-kutatás

(A Vajdaság helységeinek földrajzi nevei című sorozat I—V. kötetről)

A földrajzi nevek rendszeres gyűjtése Jugoszláviában összefügg az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének megalakulásával. A nyelvészeti tárgyak három oktatójából, valamint a III. és IV. éves hallgatók egy részéből alakult munkacsoport fogott hozzá az egyre sürgetőbb feladat elvégzéséhez. Mindnyájunk előtt világos volt ugyanis, hogy a begyűjtött anyag sokféle tanulság levonására alkalmas. Tudtuk azt is, hogy a földrajzi nevek nyújtotta információk elárulják e táj évszázados viharos történetét, a tájban élő ember életét, társadalmi, gazdasági helyzetét, kulturális nivóját, s mindez haszonnal értékesíthető a mostanában föllendülő komplex jellegű monográfiáírásban. Ösztönzött bennünket az a tudat is, hogy e sajátos arculatú tájon sok nemzetiség és nemzet éli évszázadok óta közös életét. Az együtt élő népek nyelvi és egyéb-fajta egymásra hatása visszatükröződik a névanyagban is. A kettős névadás is könnyen vizsgálható tájunkon (*Vučidol ~ Farkasvölgy Szabadkán, Pirinčara ~ Rizsföld ~ Rizstelep* Bácsföldváron). Arról is meg voltunk győződve, hogy sietni kell a munkával, mert szemünk előtt változik meg a táj, lecsapolnak, kiszáritanak, telepítenek, új városrészek nőnek ki a földből, a szállások rohamosan tűnnek el, s a tagosítás, a komaszáció is megteszi a magáét. Az anyagi változással párhuzamosan a névanyag is változik. Részt szegényedik, részt új nevekkel gazdagodik. A rég használatos nevek lassan csak az idősebbek emlékezetében élnek, a fél lábával az iparban, fél lábával a paraszti gazdaságban álló középkorú és fiatal generációnak már nincs szüksége a mindenre kiterjedő, aprólékos névrendszerre, már nagyobb távlatokban gondolkodik. Az átlag településének, szülőhelyének csak a legmarkánsabb neveit ismeri, már egészen beszűkült a névkészlete. Meg kell azonban említeni, hogy nemcsak szegényedik a névkincs, hanem új elemekkel is gyarapodik, s ezek már kevésbé kötődnek bizonyos generációkhoz.

1975 fontos állomás a névgyűjtésben. Ekkor jelent meg a Vajdaság helységeinek földrajzi nevei című sorozat első kötete: Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára (23 településen gyűjtött adatok), 1976-ban követte Szabadka és környéke (14 település), 1977-ben Kishegyes és környéke (4 település), 1979-ben Ada és környéke (5 település), az idén jelenik meg Zenta és környéke földrajzi neveinek adattára, s készül Szenttamás neveinek adattára is. Minden kötet egy-egy közigazgatási egységnek, kommunának teljességre törekvő szinkrón névanyagát tartalmazza, kiegészítve a nehezen hozzáférhető PESTY-féle gyűjtés ide vonatkozó adataival. Általában a kommuna helytörténeti jellemzése és a fontosabb történelmi mozzanatok rögzítése vezeti be a kötetet. Az egyes községek névanyaga előtt pedig a községre, népességére, gazdasági, művelődési életére vonatkozó fontosabb tudnivalókat adtuk meg. Ezek azért hasznosak, mert — mint a kötetek bírálói is kiemelik — így együtt

sehol sem lehet őket megtalálni. Az esetleges névetimológiák, népi magyarázatok zárják le a bevezetést.

A névcikkek a szótárkészítés elvei szerint alakulnak. A köznyelvi címszók esetében sokszor fiktív alakokkal kell operálnunk, mert vagy szerbhorvát személynév szerepel a földrajzi névben; vagy egyáltalán nincs magyar alak: mégpedig vagy azért, mert szerbek, illetőleg más nemzetiségek lakják a falut; vagy azért, mert csak a szerbhorvát hivatalos alak él, magyar nincs; vagy azért, mert a magyarok nyelvi lustaságból átvették a szerbhorvát szót, és azt használják (pl. *opština*, *uprava* stb.). A névcikkekben egyébként eredeztetéssel nem foglalkozunk, tartózkodunk a fölösleges, nem funkcionális kommentároktól is, mivel mi adattárat készítünk, az adatok begyűjtése a célunk. A szükséges információkat azért megadjuk. A névcikk a köznyelvi vagy köznyelviessített címszóval kezdődik, ezt követik a magyar nyelvjárási ejtésű alakok, majd a szerbhorvát népies ejtésű név következik, végül a hivatalos név szerepel — ha van — mindkét nyelven. Szögletes zárójelben föl vesszük a PESTY-féle betűhív alakot is, ha van. A név életére is figyelmeztetünk az új, régi, kihalt megjegyzésekkel. A *hol?*, *honnan?*, *hova?* kérdésekre felelő névalakok felsorolása után következik az értelmezés, a tájban való elhelyezés. Mindegyik kötetet a magyar és szerbhorvát, alapszóként vagy meghatározó fogalomként szereplő földrajzi köznevek jegyzéke egészíti ki. A bírálók szerint igen hasznos és szükséges ez a fejezet. Az adatszolgáltatók népes tábora, a gyűjtők, ellenőrzők névsora szándékozik megteremteni a megbízhatóságot, a hitelességet.

Ami a névanyagot illeti, ez — többek között — mind nyelvészeti, mind például néprajzi szempontból is figyelemre méltó. Csak pár dolgot emlitenék. BALASSA IVÁN 1975 májusában Szekszárdon a Tolna megyei helynévanyag összegyűjtése alakalmából rendezett ünnepségen A néptudomány és a földrajzinév-kutatás újabb eredményei címmel tartott előadást. Előadásában említi a török hagyományok jelentkezését a földrajzi nevekben. Nálunk is él e rossz emlékű idő a nevekben, hisz jól tudjuk, hogy a Bácska néhány községében be is rendezkedett a török, iskolát, templomot épített, temetkezett a temetőben. Ilyen nevek: *Csonthalom* (Földvár), *Töröktemplom-domb* (Szabadka), *Töröktemplom* (Horgos), *Töröktemető* (Pacsér), *Törökdulló* (Gombos), *Tobán* (Topolya), *Testsziget ~ Eugén-sziget* (Zenta, Savoyai Eugén és a zentai csata emlékére), *Órdomb* (Nosza) stb. Nálunk is — mint másutt is — keveredik a török és tatár emlék, pl. *Tatársziget* (Ada). A menekülő törökök kincseit rejtő kőkecskéről szóló mondát egész Vajdaság-szerte megtaláljuk, földrajzi névben is több helyen szerepel, pl. *Kúkecske düllő* (Kanizsa).

De nemcsak a török világ él az emberek emlékezetében, hanem a kincses jobbágyvilág is: *Zsellérfődek* (Topolya), *Dézsma kert* (Kanizsa), *Dézsmapart* (Zenta), *Harmincadház* (Kanizsa), *Pótolék düllő* (Topolya), *Bitófaér* (Gombos), *Akasztófa dele* (Kupuszina). A fennálló rend elleni lázadók nevét is őrzik az utódok: *Crni Jován hegye ~ Jankó-hegy* (Crni Jován, a fekete ember, a parasztfelkelés vezére Ludason táborozott), *Angyal Bandi* (Moravica melletti település neve a híres betyárról), *Rúza Sándor szigete* (Ludas), *Betyárvölgy* (Topolya) stb. A legújabbkori események is nyomot hagytak a névrendszerben: *Koreja* (Nagyfény; nem szeretnek dolgozni az itteniek), *Szingapur* (Bajsa; 1941-ben a szerbek úgy vesztették el a házukat itt, mint a japánok Szingapurt), *Lóger* (Szenttamás). A szegény emberek, akik saját erejüket, két dolgos kezüket árulják, a *Köpködő-n* keresik a munkaalkalmat (Szabadka). A XX. század első felében a szegény ember, ha ragasztott egy talpalatnyi föl-

det, bérelt egy kis telket, vagy kapott kerthasználatot, hogy megtermelje mindennapi szükségletét, munka közben alsóneműre vetkezett, hogy kímélje a ruháját. Ezt mutatja például a *Kombinét sziget* (Mohol), *Gatyaszúr utca*. Munkájuk eredménye bizonytalan volt: vagy termett valami, vagy nem. Ha nem volt semmi látszatja munkájuknak, megbánták — a néphagyomány szerint — a kertre fordított időt, erőt: *Bánomkert* (Ada, Zenta), *Haterem* (Kanizsa), *Talánteröm* (Kanizsa) névvel illették. Nehéz volt a rossz úton cipekedni: *Lehegő* (Kanizsa), *Szaladocska* (Ada), *Szökő út* (Gunaras, Zenta; szökni kellett, hogy ne lássák, mit visz az illető). Mindenki arra törekszik, hogy házfedél legyen a feje fölött, építkeznek az emberek. Sokan hitelből építenek, így keletkezik a *Kreditfalu* (Szabadka), viszont máshol a kispolgárok, az újjgazdagok kacsálábon forgó várakat építenek, ilyeneket találni a *Kezicsókolom utcá*-ban vagy a *Peyton városká*-ban (a televíziósorozat után, Bajmokon). Sokan a Németországban megkeresett és fogukhoz vert garasból hozták össze a rég óhajtott házat; ha többen tették, *Németországi utcá*-ban laknak (Szekics ~ Lovćenac). Említésre méltó a gránic is. A gránic osztotta ketté a két vagy több nemzeti-ségű falut a II. világháborúig. A gránicon túl nősülni sem volt szabad. *Gránic utca* volt Moholon, Pacséron *Magyar falu*, Földváron *Magyar temető* a magyar részben, a túlsó oldalon emlegették a *Szerb falu*-t, Adán *Csehfalu* nevet viselt a város egy része. Ma már hálístennek csak az idősebbek emlékeznek a gránicra, a gránic megszűnt a lelkekben is.

BALASSA IVÁN említi a *fok* földrajzi nevet is. Elmondja, hogy ANDRÁS-FALVY BERTALAN a Duna menti paraszti vízszabályozás, a halászat fontos eszközeként tárgyalja: segítségével az áradáskor feltöltött tavak vízkészletét szabályozták. Csak a Duna mellett élhetett a név, mivel Somogyban és Zalában hiányzik. BALASSA hozzáteszi, hogy ő a bihari Nagysárréten is találkozott a *fok*-kal. Nálunk is használják a *fok* elnevezést: *Zubán fok* (Zentán, a Tisza mellett), Szabadkán is van *fok*, Moholon a *Moholski fok*, *Miskotányi fok* él. Ezek többnyire Tisza menti helyek, tehát nemcsak a Duna mellett használatos a *fok* szó! Egyébként tudott dolog, hogy évszázadokon át vizek, lápok, erek, mocsarak uralkodtak e tájon, a névanyag is tanúskodik róla több nyelven is: *bara*, *barica* 'mocsár', *liboda* ~ *livada* 'sekély víz, ér', *kunét* ~ *kanális* ~ *kanál*, *sömlék* 'vizenyős, ingoványos rét', *kopolya* 'mocsaras rész, vízzel telt gödör', *limány* 'mocsaras, lápos hely', *kákés* 'kákás', *zsombók* ~ *zsombókos*, *krivoja* 'vízzel telt árok', *vedrina* 'a tó tisztása', *adica* 'sziget', *kadék* 'akadék', *levágás* 'partrészt', *lousztató*, *fogó* 'gát', *gát* stb.

A térszint jelölő szavak közül figyelmet érdemelnek még a következők: *lap* ~ *lapos* ~ *lapály*, *sütő fődek* 'szikés' (Moravica), *szlatina* ~ *székes*, *szürkés föld* 'fekete föld', *humka* ~ *umka* 'hant', *iszpaszt* 'legelő', *gyep* ~ *gyöp* 'legelő', *epres* ~ *dudara*, *högy*, *pasnyák* 'legelő', *budzsák* 'csücsök', *progony* 'csapás', *sték*, *slajc*, *hát*, *nyomás*, *kunhalom* stb.

A földhasználati módszerek (*parlag* ~ *ugar*) is kiolvashatók a nevekből; pl.: *Savóhegy* (Ada), *Vajhegy* (Topolya), *Juhászok higgya* (Topolya), *Juhszél* (Topolya), *Akol* (Topolya), *Birkajárás* (Ada); Csikászó (Doroszló), *Halász utca* (Kupusztina), *Ikra utca* (Szabadka); *Kaszálló* (Szabadka, Ludas, Kanizsa), *Kölesföld* (Szabadka), *Bosztány* (Ada), *Kenderes* (Horgos), *Lencsés* (Topolya), *Szérüskert*, *szállás*, *tanya*, *Szalmapiac*, *Kukoricafődek* (Szabadka), *Gányórsor* (Szabadka), *Szölőhegy* (Budárok); *Disznóhát* (Ada), *Baromvásár*, *Baromjárás* (Ada), *Göbőjárás* (Topolya) stb. A paraszti iparágak közül a következők szerepelnek: *malom*, *szélmalom*, *vízimalom*, *szabó*, *kovács*, *pék*, *kocsmá*, *bót*, *buda* 'fatelep' stb.

A névanyagból a vidék személynévkészletének egy részét is megismerhetjük. Az utónevek között magyarok és más nyelvűek is szerepelnek; idegenek pl.: *Ácó, Andrija, Cviój, Zsárkó, Ferdó*; a magyarok között sok a becenév: *Jóka, Cili, Jancsi, Jenci, Józsi, Katica, Pali* stb. Még ezeknél is érdekesebbek a ragadványnevek; pl.: *Sánta Mári néni sarka* (Földvár), *Taknyos Hermány köze* (Kanizsa), *Szemmiska* (Kanizsa), *Sánta Lucifer tanyája* (Törökfalú), *Segges Pista tanyája, Szent Gere tanya* (Törökfalú), *Hétujjúak* (Feketics). Az adattárakban található személynéveket nem lenne érdektelen megvizsgálni. Hihetőleg érdekes és hasznosítható anyagot találunk.

Ez a néhány utalás BALASSA IVÁN tanulmányának hatására keletkezett, megkíséreltem ellenőrizni állításait a mi vidékünkön.

Egyébként szándékunkban áll az adattárak összegyűjtése és publikálása után a bennük foglaltak feldolgozása, hasznosítása.

PENAVIN OLGA